

Irodalmi szemelvény felhasználása kötött témájú osztályfőnöki órán

Az osztályfőnöki óra lehetőséget teremt ahhoz, hogy az a sokféle nevelő hatás, amely tanítványainkat az iskolai munka folyamatában éri, rendszereződjék és kiegészüljön. A 8. osztályban azoknak az erkölcsi ismereteknek és meggyőződéseknek a szintézisén is munkálkodnunk kell, amelyek a korábbi három esztendő kötött témájú etikai beszélgetésein formálódtak. Ennek az utóbbi feladatnak a megoldása nemcsak több szempont mérlegelését és az élményesítés változatos módszereinek alkalmazását teszi szükségessé, hanem sajtóságot felkészülést és óratervezést is kíván tőlünk.

Megállapításainkat egy bemutató osztályfőnöki óra ismertetésével konkretizáljuk. Talán nem felesleges megemlítenünk, hogy a bemutatásra — az osztályfőnöki munkaközösség továbbképzési tervének megfelelően és természetesen nevelési tapasztalatcsere jelleggel — félév után került sor.

A pályaválasztás és a félévi tanulmányi eredmény ismerete különösen időszerrév tette az óra tárgyát:

Helyes önbírálat, mások igazságos értékelése. Önállóság és felelősség önmagunkkal és másokkal szemben. (Tanterv és utasítás 664. o.)

A *felkészülés* elsősorban azoknak az ismereteknek a számbavételét jelentette, amelyek az óra anyagával közvetlenül összefüggenek, és amelyeket a tanulók az előző évek osztályfőnöki óráin már elsajátítottak. Az előző osztályok mindegyikében 4—4 olyan téma is szerepel, amely nyilvánvalóan kapcsolódik a nyolcadikos óra anyagához.

Az 5. osztályban:

1. *Kötelességeink* egymással szemben. A kisebbek pártfogolása.
2. *A közösség* segíti az egyént. A közösségért áldozatot is kell vállalnunk. A közösség örömei.
3. *Allhatatosság, bátorság.*
4. *Őszinteség:* alapja a bizalom. *Őszinteség és tapintat.*

A 6. osztályban:

1. *Felelősségérzet.*
2. *Megfontoltság, határozottság.*
3. *Az akarat edzése.* Lemondás a kötelességek teljesítése kedvéért.
4. *Bíráljuk* környezetünket *igazságosan és elfogulatlanul.*

A 7. osztályban:

1. *Az egyéni érdek és a közérdek viszonya* a szocialista társadalomban.
2. *A jó osztályközösség* jellemzői. A közösség érdekeinek védelme.
3. *A magunk és mások munkájának és magatartásának helyes bírálata.*
4. *Felkészülés a pályaválasztásra.* Az *önismeret* jelentősége.

Az önbírálat, mások értékeléséhez szempontra van szükségünk. Már csak ezért is fel kell idéznünk egynéhány erkölcsi kategóriát (pl. *felelősség, kötelesség, őszinteség* stb.)

A *helyes önbírálat* és az *igazságos értékelés* ezenkívül feltételezi a sokféle erkölcsi kapcsolat összefüggésének ismeretét, az élmények, érzelmi hatások érlelte meggyőződést és a kialakult erkölcsi szokásokat. Mindehhez múlhatatlanul szükséges annak az ismeret- és meggyőződés-rendszernek az elővételezése, amelynek a kialakí-

tásához tanítványainkat elvezetni akarjuk. Vagyis meg kell alkotnunk a korábbi (5–7. osztályos) 12 kötött témájú erkölcsi beszélgetés szintézisét. Azt akarjuk elérni ezzel, hogy tanítványaink lássák:

a társadalom a közösségben élve szemben követelményeket, *kötelességeket* támaszt. Miközben felismerjük helyzetünket a családban, az iskolában, általában a közösségben, lassan megismerjük a cselekedeteinkkel, magatartásunkkal kapcsolatos követelményeket is, és ha tevékenységünk, magatartásunk *következményeivel* is tisztába jövünk, akkor már *felelősségtudatról* van szó. Ehhez a tudathoz érzelem (öröm, megelégedettség, aggodalom stb.) is társul, ezért beszélünk *felelősségérzésről*.

(Az órán tudatosítjuk, hogy felelősségérzésünknek a család, az iskola, a szűkebb és tágabb közösség ad tartalmat. Ennek megfelelően első kérdésünk: *Mi ad tartalmat felelősségérzésünknek?*)

Ha felelősségérzés hatja át szándékainkat, megnyilatkozásunkat, cselekedetünket, akkor mindig elgondoljuk a lehetséges következményeket, mindent mérlegelünk, hiszen tetteinkért helyt is kell állnunk.

Felelősséget nemcsak *önmagunkkal* szemben kell éreznünk, hanem a *közösség*, a *kisebbségek* iránt is. A felelősségérzés arra készítet bennünket, hogy — az *egyéni és közösségi érdek* egyeztetése által — mintegy azonosítsuk magunkat a szűkebb vagy tágabb közösséggel, és érte *áldozatot* is tudjunk hozni. Nem lehetünk tehát nyugodtak, ha cselekedetünkben csak nekünk származik előnyünk, másoknak, a közösségnek pedig kára.

(Összegezés a következő kérdés alapján: *Mikor beszélhetünk felelősségteljes magatartásról vagy cselekedetről?*)

Az önmagunkkal szemben érzett felelősség megnyilvánulási formája az *önbírálat*, *mások igazságos értékelésében* pedig az embertársaink iránti felelősségérzésnek kell kifejezésre jutnia.

A helyes önbírálat, általában sikeres tevékenységünk egyik legfontosabb feltétele az *önismeret*. Ez azt jelenti, hogy valaki ismeri céljait és vágyait, erejét és gyengeségeit; számol képességeivel, amikor egy-egy feladatot meg kell oldania. Ha nem ismerjük adottságainkat, akkor azokat nem is tudjuk kifejleszteni. Az önismeret hiánya egyrészt önmagunk túlértékeléséhez, önámításhoz, másrészt önmagunk lebecsüléséhez, kishitűséghez vezethet. Sok ember szerencsétlenségének, szenvedésének oka éppen ezekben a hiányosságokban rejlik. Önismeretre csak úgy tehetünk szert, ha megszívleljük mások bírálatát, ha az elért eredményeket következetesen összevetjük szorgalmunkkal és képességeinkkel, és ha állandósítjuk az önvizsgálatot, *önbírálatunkat*.

(Összegezés: *Hogyan tehetünk szert önismeretre?*)

Amikor *önvizsgálatot* tartunk, akkor egyrészt annak a megállapítására törekszünk, hogy magatartásunk, cselekedetünk megfelel-e célkitűzéseinknek, és megtettük-e mindazt, amit a közösség joggal elvár tőlünk; másrészt azt is ellenőrizzük, hogy képességeinknek megfelelően teljesítettük-e kötelességeinket.

Aki érzi a *felelősséget önmagával és a közösséggel szemben*, az mindig igyekszik ellenőrizni gondolatait és cselekedeteit, és ha elhibázott valamit, akkor annak okát is felkutatja, hogy kijavíthassa hibáját.

(*Mit jelent tehát az önbírálat?* — Felelősséget, önellenőrzést, okkeresést.)

Az önbírálat eredményeképpen vagy megerősödünk meggyőződésünkben, vagy a felismert tények alapján módosítjuk felfogásunkat, és ennek megfelelően változtatunk magatartásunkon, cselekedeteinken.

Ha felelősséget érzünk mások, a kisebbek iránt, akkor szívünkön viseljük fejlődésüket, boldogulásukat. Hibáikat azért tárjuk fel, hogy segítséget nyújtsunk azok leküzdéséhez. Magatartásukat, teljesítményeiket mindig saját érdekeik és a közösségi érdek gondos mérlegelése alapján vizsgáljuk.

(Mit értünk mások igazságos értékelésén? — Felelősséget, hibafeltárást, az egyéni és közösségi érdek egyeztetését.)

Értékelésünket mások csak akkor fogadják el, ha az *őszinte*, tehát szívünkéből fakad, megérik belőle a *segítő szándékot*, a feléjük áramló *bizalmat*, ha meg tudjuk őrizni *elfogulatlanságunkat*, és ha megértik, hogy *igényességünket* a saját és a közösségi érdek egyaránt szükségessé teszi. A *tapintat* azt kívánja tőlünk, hogy a hibákat, a kellemetlenségeket megfelelő módon tárjuk fel. *Igazságszeretetünk* sohasem engedheti meg, hogy embertársainkról felületes, helytelen értékelést adjunk.

(Mi szükséges ahhoz, hogy mások értékelése igazságos legyen?)

Abból, hogy felelősséggel tárjuk fel saját hibáinkat avagy elfogulatlanul értékeljük mások cselekedetét, természetesen még nem következik a feladatok végrehajtása, illetőleg a magatartás megváltozása. Ez már *akaratumkon* múlik. Azon, hogy célunk eléréséért képesek vagyunk-e akadályok, nehézségek árán is küzdeni (*állhatatosság*), és le tudjuk-e győzni félelmünket (*bátorság*). Továbbá: következetesen alárendeljük-e a közösségi érdeknek az egyéni (*lemondás*), vonakodás nélkül a jó ügy mellé szegődünk-e, és habozás nélkül rálépünk-e a helyesnek megismert útra (*határozottság*).

A bírálat és az önbírálat sikere érdekében akaratumkat is edzeni kell. Ez tehát gyakorlás kérdése.

(Összegezés: *A magunk és embertársaink iránti felelősség miféle tulajdonságok kialakítását kívánja meg tőlünk?* — Állhatatosság, bátorság, lemondás, határozottság, megfontoltság.)

II. Az órára felkészülés jelen esetben annak a mérlegelését is jelenti, hogy az erkölcsi ismereteknek a fentiekben részletezett szintézisét a tanulók csak tevékeny közreműködéssel alakíthatják ki. Olyan közös élményanyag elemzésével, amely tudatosítja a bírálat és önbírálat lényegét, jelentőségét, és arra is alkalmas, hogy az ismeretek egységbe fonódjanak az érzelmekkel. Meggyőződés ui. elképzelhetetlen érzelmek felidézése nélkül. Nemcsak az előző években elsajátított erkölcsi ismeretek felidézéséről, szintéziséről van tehát szó, hanem a valamikor átélt érzelmek életrekeltségéről is. Azoknak az érzelmeknek a felidézéséről, amelyek pl. mások önbírálatának átélése nyomán keletkeztek bennünk.

A fenti szempontok érvényesítéséhez *Molnár F.: A Pál utcai fiúk* c. regényénél alkalmasabb élményanyagot aligha találhatnánk. Ennek a magasrendű művészettel megírt könyvnek a nevelő értékét jól kiaknázhadjuk, hiszen részletesen megtárgyalt kötelező olvasmányról van szó. A regény alakjainak, eseményeinek felidézésével élményesíthetjük mindazokat az erkölcsi kapcsolatokat, amelyeket az órán szintézisbe akarunk hozni. (Az órát megelőzően a tanulók azt a feladatot kapták, hogy keressenek a regényben olyan részleteket, amelyek bírálatról, illetve önbírálatról szólnak.)

Geréb útjának vázlatos elemzése is elvezeti a tanulókat annak a felismeréséhez, hogy aki mások rovására akar érvényesülni, aki nem ismeri fel a *közösség érdekeit*, az menthetetlenül elbukik, hacsak idejében észbe nem kap. Hősünk azért kerül súlyos helyzetbe, mert még *nem jött tisztába önmagával*, nem ismerte fel fogyatékoságait. Hamis elképzelések alapján él és ítél, s ezért képtelen *Boka igazságos értékelésére*.

„Féltékeny volt Bokára. Őbenne sokkal több volt a vér, a vakmerőség; a Boka csöndes, okos, komoly természete nem tetszett neki. Ő magát sokkal különb legénynek tartotta.” (Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk, Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1954. 43. o.)

Nemecsek alakja pedig azért nőtt meg példamutatóvá, mert mindig komolyan vette a közösség ügyét. Állhatatosan és hősiessen harcolt, hogy megmaradjon a grund, „pedig — amint mondta — én tudom, hogy én magamnak nem harcoltam, mert én már úgylis soha nem látom a grundot.” (160. o.)

Magatartása azt igazolja, hogy egy közösség erejét a többség érdekein munkálkodó közlegények, a másokért áldozatra is kész Nemecsekék táplálják. A közösség szolgálata pedig mintha csak megsokszorozná az egyén erejét. Nemecsek példájának hatására szinte megsemmisül mindaz, ami méltatlan a közösséghez, a felelősségteljes emberi kapcsolatokhoz. Érthető, ha Kolnay így szól társához:

„— Te, Barabás, hát most itt vagyunk ezen a helyen, ahol a szegény Nemecsek megmentette a birodalmat. — ... béküljünk itt most ki, de örökre és igazán; nincs értelme annak, hogy mi haragudjunk egymásra.” (180. o.)

A szereplők, elsősorban a kis Nemecsek példája nyomán *mások igazságos értékelésének* mércéjét abban kell látnunk, hogy valaki mekkora áldozatot tud hozni a közös ügy érdekében. Erre — gyötrődés, megalázás árán és *helyes önbírálattal* Geréb is rájött. Még idejében felismerte, hogy a jó ügynek nem szabad hátat fordítani. Bokához írt levele megkapóan szép formája a felelősségérzet diktálta helyes *önbírálatnak*. Levelének az alábbiakban jelzett részleteit az érzelem-felkeltés, a meggyőződés formálása érdekében fel kell olvasnunk!

„... Most már nemcsak azt látom be, hogy én hibáztam, hanem azt is belátom, hogy ti ezt nem érdemeltétek meg tőlem... Tegnap az iskolában, ahol nem is beszéltetek velem, azon gondolkoztam, hogy hogyan tehetném jóvá a hibámat. És végre ki is találtam a módját. Utánoztam a Nemecsekét... majdnem sírtam örömben, mikor Áts Feri azt mondta, hogy ez a Geréb azért közéjük tartozik, ez nem igazi áruló... ”

Én ezt azért írom, mert vissza akarok kerülni hozzátok, és ki akarom érdekelni, hogy bocsássatok meg nekem. Én nektek hű katonátok leszek, még azt se bánom, ha a főhadnagyi rangról lecsapsz, mert én szívesen megyek vissza mint közlegény... Ha most még az egyszer megbocsátasz nekem, és visszaveszel engem, akkor én már meg elmövök, és a csatában veletek fogok harcolni, és a harc hevében fogom magamat úgy kitüntetni, hogy ezáltal minden hibámat jóváteszem.” (115—117. o.)

Boka tiszta és határozott mozdulataiban, de a bonyolult kérdésekben való könnyed eligazodásában is mindig ott él a *társai iránt érzett felelősség. Megfontoltságának, mások igazságos értékelésének* szép példáját adja ott, a szigeten, amikor a vörösingesek között Gerébet véli megpillantani. Mégis azt válaszolja a kis Nemecseknek:

„Nem láttam jól, és épp amikor szemügyre akartam venni, eltűnt előlem. S amíg biztosan nem tudom, nem akarok senkit meggyanúsítani.” (43. o.)

Geréb visszatérését jóindulattal fogadja. Szavaiból *bizalom, segítőkészség* árad, amikor védelemet biztosít a megtértnek:

„— Tinektek pedig valamennyiőtöknek a legszigorúbban megtiltom, hogy Gerébbel az ő hibájáról beszéljétek. Ő jóvá akarja tenni a bűnét, mi pedig megbocsátunk neki. Senki egy szóval se bántsa, hibáját a szemére ne vesse! És őneki is megtiltom, hogy erről beszéljen, mert ez most be van fejezve.” (119. o.)

Boka arra is mindig kész, hogy ellenőrizze gondolatait, megbírálja magatartását, ha pedig hibát követ el, igyekszik azt azonnal jóvátenni. Ezt teszi Gerébbel kapcsolatban is, amikor visszamegy a grundra.

(„Szégyellte magát Geréb előtt egy kicsit, amiért ilyen hirtelen meggyanúsította... Bocsáss meg, Geréb!...”)

A *mások igazságos értékeléséhez* leginkább méltó *emberség* fogalma bizonyosan elevenedni és tartalmasodni kezd tanítványainkban annak az epizódnak a bemutatásakor, amelynek a folyamán Geréb veszedelmesebb helyre kéri beosztását. — A múlt felszámolásának akadályversenyében elérkezett a döntő fordulat, és ebben a pillanatban erősen érzékelhetővé válik annak a szépsége és nagyszerűsége, hogy igazságosak tudunk lenni másokhoz, és bátorítjuk azt, akinek van miért lelkesedni, van miért harcolni:

„— Azt akarom kérni, hogy még ennél is veszedelmesebb helyre jussak... Tessek ezt megengedni! — Boka végignézett rajta:

— Mégis derék fiú vagy, Geréb.

— Megengedi.

— Meg.

— No, mit akarsz még? — kérdezte ez tőle.

— Csak azt akarom mondani — válaszolt kissé zavartan a vártüzér —, hogy örültem, amiért azt mondtad: „derék fiú vagy, Geréb.” De nagyon fájt, hogy így mondtad: „*mégis* derék fiú vagy, Geréb.” — 129. o.)

A szemelvények felhasználásával lehetőséget teremtünk ahhoz, hogy az etikai beszélgetés nyomán a tanulók újból és újból átélhessék a *helyes* önbírálatban és a *mások igazságos értékelésében* rejlő nagy felelősséget.

Az önellenőrzés és mások igazságos értékelésének készségét azonban csak *gyakorlással* érhetjük el. Gondoskodnunk kell tehát arról, hogy tanítványaink az önnivelésnek ezt a módját, illetve embertársaink fejlődésének bírálat formájában történő segítségét az osztályfőnöki órán is állandóan gyakorolhassák. (Éppen ezért egy jó képességű, de gyengébb tanulmányi eredményt elért tanuló *önbírálattal* készült fel az órára. Egy másik pedig társának a közösségi *munkáját értékelte*. Mindhárom tanuló önként jelentkezett.) Az óra sok szempontot ad annak a vizsgálatához, hogy a tanulók munkája megfelel-e azoknak a követelményeknek, amelyeket a *helyes* önbírálattal, illetve mások *igazságos értékelésével* kapcsolatban támasztanunk kell.

III. A részletesen ismertetett felkészülés tükröződése az óravázlatban:

Osztály: 8.

Időpont: jan. 29.

Az óra tárgya: A helyes önbírálat és mások igazságos értékelése.

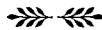
Az óra célja: meggyőződés formálása az óra tárgyához kapcsolódó erkölcsi ismeretek és érzelmek szintézisbe hozásával.

- I. A hetesek, tisztaság- és tanulmányi felelős jelentése.
- II. a) A pályaválasztás időszerűsége. Ismernünk kell céljainkat, képességeinket.
b) Az önbírálat, mások igazságos értékelésének lényegéről, jelentőségéről és formájáról beszélgetünk.
- III. a) Állandó feladatunk: az osztályközösség fejlesztése. (Céljaink, kötelességeink, felelősségünk.)
Felkészülés a tágabb közösségbe (a szocialista társadalomba) való beilleszkedésre.
Megismertük egy vonzó kis közösség világát. (A Pál utcai fiúk.)
Idézzük fel a szereplőket és harcukat a grundért!

- A magunk életét és Nemecekék küzdelmét elemezve a közösségi életre általában is érvényes megállapításokat tehetünk.
- b) 1. *Mi ad tartalmat felelősségérzésünknek?*
(A szűkebb és tágabb közösség.)
 2. *Mikor beszélhetünk felelősségteljes magatartásról vagy cselekedetről?*
Gondoljunk Nemecekre és az áruló Gerébre!
(Egyéni és közösségi érdek egyeztetése, áldozathozatal.)
 3. *Hogyan tehetünk szert önismeretre?*
Boka példája. (Önbírálat állandósítása, mások bírálatának megszívlelése.)
 4. *Mit jelent az önbírálat?*
Geréb levelének részletes elemzése.
(Felelősség, önellenőrzés, okkeresés.)
 5. *Mit értünk mások igazságos értékelésén?*
Boka visszafogadja Gerébet.
(Felelősség, hibafeltárás, segítség, az egyéni és közösségi érdek egyeztetése.)
 6. *Mi szükséges ahhoz, hogy mások értékelése igazságos legyen?*
Geréb veszélyesebb beosztást kér.
Boka: „Mégis derék fiú vagy, Geréb.”
(Őszinteség, bizalom, elfogulatlanság, igazságérzet, tapintat, igényesség.)
 7. *A magunk és embertársaink iránti felelősség miféle tulajdonságok kialakítását kívánja meg tőlünk?*
Nemecek, Boka, Geréb jellemvonásai.
(Állhatatosság, bátorság, lemondás, határozottság.)
- IV. A két dolgozat felolvasása. Megbeszélés.
- V. Az osztály munkájának rövid értékelése.

Irodalom:

- Agoston György: A kommunista erkölcs tartalma és az erkölcsi nevelés feladatai.* Bp., 1962.
Juhász Ferenc: Az osztályfőnöki óra helye és szerepe az osztályfőnöki munkában. Segédkönyv az osztályfőnöki munkához, Tankönyvkiadó, Bp. 1961
Juhász Ferenc: Az erkölcsi nevelés. Neveléstudományi tanulmányok, Tankönyvkiadó, Bp. 1965.
Tanterv és Utasítás az általános iskolák számára, 1962.

VEIDNER JÁNOS
főiskolai adjunktus

Év eleji analitikai felmérés a fizikában a tanulók személyiségének megismerésére

A TANULÓK SZEMÉLYISÉGISMERETÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE

A tanár sikeres oktató-nevelő munkájának egyik fontos feltétele alapos felkészültsége, tudása, az objektív szükségletek biztosítása mellett a tanulók személyiségének, egyéni adottságainak ismerete.

Megállapíthatjuk — és ez a megállapítás reálisnak nevezhető —, hogy lelkes, jó, kiemelkedő munkát végző nevelőinknél is a tanulók személyiségének megismerése el-